

Şer'iyye Sicillerindeki Adli Tıp Uygulamalarına Genel Bir Bakış

A Glimpse of Forensic Medicine Practices in Ottoman Court Records: Review

Hüseyin EŞ^a

^aBingöl Adli Tıp Şube Müdürlüğü,
Bingöl

Geliş Tarihi/Received: 17.09.2015
Kabul Tarihi/Accepted: 23.03.2016

Yazışma Adresi/Correspondence:

Hüseyin EŞ
Yeni Adliye Sarayı,
Bingöl Adli Tıp Şube Müdürlüğü, Bingöl,
TÜRKİYE/ TURKEY
drhuseyines55@gmail.com

ÖZET Adli tıp, hukukun tıpla keşiştiği alanlarda bilirkişilik sunan bir bilim dalıdır. Türkiye'de ilk otopsi Dr. Charles Ambroise Bernard'ın gelmesiyle yapılmış olup daha önceki dönemlere ait adli tıbbi uygulamaların nasıl yapıldığı ile ilgili bilgiler ise kadılık müessesesi tarafından oluşturulan hukuki metinlerde izlenmektedir. Osmanlı Devleti'nin 15. yüzyıl ile 20. yüzyıl arasındaki toplumun etnik yapısı, iktisadi, siyasi, sosyal, hukuki hayatı ve tıp tarihi ile ilgili bilgileri içeren bu metinlere şer'iyye sicilleri denmektedir. Bu sicillerde bazı hastalıklar, tedavi yöntemleri, ilaç uygulamaları, hekim hasta ilişkileri, sağlıkla ilgili fermanlar, bilirkişilik, aydınlatılmış onam gibi tıp tarihi, deontoloji ve adli tıbbi uygulamaları ilgilendiren metinler bulunmaktadır. Bu çalışmada çevirisi yapılmış şer'iyye sicillerinden yararlanılarak Osmanlı dönemindeki adli tıbbi uygulamalar değerlendirilmiştir. Osmanlı döneminde günümüzde olduğu gibi ölümlü olaylarda keşif yapıldığı ve bu keşiflerde hekimlere danışılabilirliği görülmüştür. Mahkeme sürecinde kişiler arasında çıkan anlaşmazlıklarda hekimlerden bilirkişi raporu istendiği ve rapor sonucuna göre mahkemenin şekillendiği izlenmiştir. Ayrıca, mahkeme huzurunda tıbbi girişimlerden önce hastalardan aydınlatılmış onama benzer rıza senedi örnekleri alınmıştır. Aynı zamanda şer'iyye sicillerinde günümüzde olduğu gibi tıbbi girişim veya tedavilerden sonra zaman zaman hekimlerden şikâyetçi olunduğu görülmüştür. Şer'iyye sicilleri bulunduğu dönemle ilgili önemli bilgiler vermesinden dolayı bu metinler üzerinde yeni araştırmalar yapılmasıyla, adli tıp tarihi ve uygulamalarını ilgilendiren yeni belgelerin ortaya çıkması sağlanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Adli tıp; bilgilendirilmiş onam; tıp tarihi

ABSTRACT Forensic medicine is a branch of science that offers expertise in areas where law and medicine are intersected. In Turkey, the first autopsy performed with the arrival of Dr. Charles Ambroise Bernard and the information on the way in which forensic procedures were performed in previous eras can be traced in legal texts created by the institution of the 'kadi' (Muslim judge). These texts that include information on the ethnic composition, economic, political, social and legal life of the society as well as history of medicine in the period between the 15th and 20th century are called "şer'iyye sicilleri" (court records). These records include texts related to history of medicine, deontology and forensic science procedures on topics such as certain diseases, treatment methods, drug administrations, patient-physician relations, health-related firmans, expertness and informed consent forms. In this article, the forensic medicine procedures in the Ottoman era were evaluated in the light of translated court records. It was seen that death examinations were performed in the Ottoman era in the same way as today and physicians could be consulted in such examinations. It was observed that an expert's report was requested from physicians in cases of disputes among people in the litigation process and the adjudication was shaped by the result of such a report. Furthermore, copies of assent document similar to informed consent were obtained from patients at the court prior to medical interventions. At the same time, it was seen in the court records that complaints were occasionally raised against physicians following medical interventions or treatments as is the case today. Since court records provide important importation about the era they pertain to, new investigations conducted on these texts will enable the discovery of new documents related to the history of forensic medicine and procedures.

Key Words: Forensic medicine; informed consent; history of medicine

doi: 10.5336/forensic.2015-47984

Copyright © 2016 by Türkiye Klinikleri

Türkiye Klinikleri J Foren Med 2016;13(1):8-13

Adli tıp, hukukun tıpla kesiştiği alanlarda bilirkişilik sunan ve kendi içerisinde adli patoloji, adli psikiyatri, adli toksikoloji gibi çok sayıda alt disiplini içeren bir bilim dalıdır.¹ Adli tıp ülkemizde esas anlamda Osmanlı döneminin son zamanlarında, yeni tıp okullarının açılması ve yabancı hekimlerin bu okullara getirilmesiyle başlamıştır. Daha önceki dönemlerde Osmanlı Devleti'nde, bazı şüpheli ölümlerde otopsi yapılması veya kabir açılması için yönetimden izin istenmişse de bu girişimler 1841 tarihinden önceki dönemlerde olumlu sonuçlanmamıştır. Örneğin; Sultan II. Beyazıt döneminde, Şeyhülislâm Mevlâna Alâaddin-i Aliy-ül Arabi yapılan otopsi isteğine karşı çıkararak, bu işe girişenlerin kâfir olacakları şeklinde bir fetva vermiştir.^{2,3}

Osmanlı'nın son zamanlarında yeni orduya gerekli cerrahları yetiştirmek için 1827 yılında "Tıbhane-i Amire" ve beş yıl sonra da "Cerrahane-i Amire"ye kurulmuş olup, 1836 yılında bu iki okul "Mekteb-i Tıbbiye" adıyla birleştirilmiştir. 1839 yılında ise bu okul Galatasaray'a nakledilerek "Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şâhâne" adını almıştır. Türk tıbbının geliştirilmesi amacıyla Viyana'dan Dr. Bernard'ın getirilmesiyle adli tıp alanında önemli bir gelişme yaşanmıştır.⁴ Dr. Bernard, cesetlerde otopsi ve diseksiyon yapmak için padişaha resmi yazılar yazmıştır. 1841 yılında padişahın resmi izin alınmasıyla ilk otopsi başına sırık düşen bir işçiye yapılmıştır.⁵⁻⁷ Devamında 1846 yılında Mekteb-i Tıbbiye'de adli tıp kürsüsü kurulmuş ve adli tıp dersleri Dr. Servichen tarafından verilmiştir.⁸

Osmanlı İmparatorluğu'nun daha önceki dönemlerine ait adli tıbbi uygulamalarla ilgili bilgilere ise kadılık müessesesi tarafından oluşturulan hukuki metinlerde rastlanmaktadır.⁹ Osmanlı Devleti'nde kadınlar, mahkemedeki görevlerini yerine getirirken; verdikleri hükümleri, merkezden gelen belgeleri ve sorumlu oldukları bölgelerdeki önemli olayları defterler hâlinde kayda geçirmişlerdir. "Şer'iyye sicilleri" adı verilen bu metinlere, kadı defteri, kadı sicili, kadı sicilleri, zabt-ı vekayi veya şer'iyye sicil defterleri gibi isimler de verilmiştir. Kimi zaman bu belgelerden Osmanlı mahkeme kayıtları veya Osmanlı mahkeme sicilleri olarak da söz edilmektedir.¹⁰

Şer'iyye sicilleri, Osmanlı zamanındaki 15. yy ile 20. yy arasındaki toplumun etnik ve aile yapısı, iktisadi, siyasi, sosyal, hukuki hayatını ve tıp tarihi ile ilgili bilgileri içermektedir. Birçok alanla ilgili önemli bilgiyi içerisinde barındıran bu siciller, vazgeçilmez bir kaynak konumundadır.¹¹ Bu sicillerde bazı hastalıklar, tedavi yöntemleri, ilaç uygulamaları, hekim-hasta ilişkileri, sağlıkla ilgili fermanlar, bilirkişilik, aydınlatılmış onam gibi tıp tarihi, tıbbi etik ve adli tıbbi uygulamaları ilgilendiren bilgiler de yer almaktadır.¹¹⁻¹³

Bu çalışmada, çevirisi yapılmış şer'iyye sicillerindeki kayıtlardan yararlanılarak, Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki adli tıbbi uygulamalar örneklerle anlatılarak, adli tıp tarihinin bir dönemine ait bilgilerin verilmesi amaçlanmıştır.

KEŞİF

Adli nitelik kazanmış ölümlü vakalarda günümüzde ölüm sebebi ve ölümün nasıl meydana geldiğinin saptanması amacıyla ilk aşamada ölü muayenesi yapılmaktadır. Ölü muayenesinde, kişinin ölüm sebebi saptanabilen vakalara genellikle defin belgesi düzenlenmekte, ölüm sebebi saptanmayan veya daha ileri incelemelerin yapılması gereken vakalara ise otopsi yapılmaktadır.¹⁴ Osmanlı döneminde ise kasten yaralama, kaza, intihar veya doğal hastalıklara bağlı ölümlerde keşif yapılmakta idi.^{11,15,16} Sadece ölümlü vakalarda değil, ayrıca kaza veya darp gibi travma sonucu oluşan yaralanmalarda da keşif uygulanmakta idi. Keşif yapılması için ya mağdurun kendisi ya da mağdur veya maktul yakınlarının kadıya başvurması gerekmekte idi. Keşif, mahkemeye gelebilenlerin mahkemede, gelebilecek durumda olanların ise yattığı yerde yapılmakta idi.¹⁷ Keşif bizzat kadının kendisi tarafından yapılabileceği gibi, kadının görevlendirdiği kişiler tarafından da yapılmakta olup genellikle kadının görevlendirdiği kişilerce yürütülmekte idi. Keşfe gönderilen görevlilere, mahkemenin zan altında kalmaması için "ümena-i şer" denen güvenilir kişilerle olay mahallinde bulunanlar da katılmakta idi.^{12,15}

Mahkeme tarafından görevlendirilen heyet mağdur veya maktuldeki yaraları inceleyerek bir rapor hazırlarlardı. 1650-1660 yılları arasındaki Kay-

seri kadı sicilleri üzerine yapılan incelemelerde belirtilen süre içerisinde 35 ölümlü vakaya keşif yapılmış ve keşif sonucunda vakaların %63'ünün kaza, %20'sinin kasten yaralama, %11'inin hastalık veya ecel sonucu öldüğü bildirilmiştir. Keşiflerde bir kişinin bıçak ile sol uyluğundan yaralanarak öldüğü, bir kişinin kale duvarından taş sökerken duvarın yıkılmasıyla altında kalarak öldüğü, sara hastası olduğu bilinen bir kişinin ise sara krizinden öldüğü görülmüştür.¹⁵ Kavaklı'nın çalışmasındaki keşifler incelendiğinde, ölümlü olaylarda kaza orijinli vakaların en sık keşif nedeni olduğu, bunu daha az sıklıkla sırasıyla cinayet, doğal ölüm ve intihar vakalarının izlediği bildirilmiştir.¹⁷ 1750 yılına ait Gaziantep sicillerinde ise bir kadının kocası tarafından ölümüne sebebiyet verildiği ileri sürülmüş, mahallinde yapılan keşif ve şahitlerin ifadelerinden kadının eceliyle öldüğü anlaşılmıştır.¹¹ Başka bir olayda ise vurularak öldüğü iddia edilen bir kişinin yapılan muayenesinde, sol tarafından taun (veba) çıkardığı görülmüş olup, kişinin vurulma sonucu oluşan yaradan değil de vebadan öldüğü belirtilmiştir.¹⁸

Keşiflerde ölen kişinin dış muayenesi yapılarak tanık ifadeleri ve tarafların beyanlarına göre mahkemede bir karara bağlanmakta idi. Günümüzdeki bilimsel ve teknolojik gelişmelere kıyasla, keşif uygulamalarının karşılaştırılması mümkün olmasa da hem ölümlü hem de yaralanmanın meydana geldiği vakalarda keşif yapılmasının, keşiflerdeki heyetin güvenilir kişilerden seçilmesinin o dönemin koşullarına göre adaletin tecellisi adına önemli bir uygulama olduğu düşünülmüştür.

Osmanlı döneminde hazırlanan bu keşif raporları adli tıp uygulamalarının nasıl yapıldığının göstergesi olması yanı sıra, aynı zamanda o döneme ait adli olayların özelliklerini de göstermektedir. Bu bağlamda olayın orijini, ölüm sebebi, olayın nasıl ve kimler arasında olduğu, hangi aletlerin kullanıldığı gibi bilgiler bu raporlarda yer almaktadır. Keşif raporlarında özellikle ölümlü vakaarda kazaların yüksek oranlarda görülmesi ise dikkat çekici bir bulgu olarak karşımıza çıkmaktadır.^{15,17}

ADLİ MUAYENE VE BİLİRKİŞİ RAPORU

Günümüzde savcılık veya mahkemelerden darp, düşme, kesici-delici alet yaralanması gibi travma

vakalarında hekimlerden adli muayene ile adli rapor düzenlenmesi istenmekte ve bunun sonucuna göre yargılama yapılmaktadır. Osmanlı Devleti'nde de zaman zaman kadılık müessesesi tarafından yaralama vakalarında hekimlerin bilgisine başvurulduğu görülmektedir. Tok'un Kayseri kadı sicilleri üzerinde yaptığı araştırmasında, 17 Temmuz 1744 yılına ait bir belgede ayağına değnek ile vurulduğu, tırnaklarının söküldüğü, kemik kırığı olduğu, kulağına kazma ile vurulduğu ve sonrasında işitme kaybı geliştiği iddia edilen bir kişinin muayenesinin mahkeme tarafından cerrahbaşına muayene ettirildiği belirtilmiştir.¹²

Osmanlı döneminde cariyelerin alım satımında çıkan anlaşmazlıklarda da hekimlerin bilgisine başvurulduğu görülmektedir.^{9,12,18} Bursa şer'iyye sicillerinde 1537 yılına ait bir kayıta, satın alındığı belirtilen "Hasna" adlı bir cariyenin vücudunda hastalık olduğu, başka bir davada ise Macar cariyeye Peymane'de frengi hastalığı olduğunun satın alan kişilerce iddia edildiği ve satışın iptali istendiği anlaşılmaktadır. Mahkeme tarafından bilirkişi raporu verilmesi için doktora gönderilen cariyelerde bulunan hastalıkların satıştan önce de olduğunun saptanması üzerine yapılan işlemler feshedilmiştir.⁹ Kayseri sicillerinde 30 Ekim 1645 yılına ait bir ilam suretinde ise satın alınan bir cariyede daha önceden cüzzam marazı olduğu iddiası üzerine cariyeye hekim ve ebelere muayene ettirilmiştir.¹²

Bilirkişi raporuna ihtiyaç duyulan başka bir vakada, evli bir kadın, eşinde evlendiği sırada frengi olarak bilinen bir hastalığın olduğunu ve boşanmak istediğini belirtmiştir. Bu konu hakkında hekimlerin görüşlerine başvurulmuş ve kişide halk dilinde frengi zahmeti, tıp dilinde ise karha-i habis adıyla bir hastalık olduğunu belirtmeleri üzerine boşanmalarına karar verilmiştir.¹⁸

AYDINLATILMIŞ ONAM

Aydınlatılmış onam; bir hastanın kendisine uygulanacak tanı ve tedavi yöntemlerinin kapsamını, yararlarını, risklerini, varsa seçenek yöntemleri anlayabileceği biçimde anlatıldıktan sonra yapılacak işlemi kendi özgür iradesiyle kabul etmesidir.¹⁹ Osmanlı döneminde ameliyat öncesinde hastanın yazılı veya sözlü beyanı yeterli görülmemiş olup,

anlaşmazlıkların önlenmesi için mahkemede şahitler huzurunda rıza senedi örnekleri alınmıştır.²⁰⁻²² Rıza senetleri; tedaviden önce cerrahlar ile ameliyat olacak hasta arasında (bazen de tehlikeli bir tedavi gerektiren hâllerde hasta ile hekim arasında) kadı ve şahitler önünde yapılan sonucun kötü olması durumunda hekimin ya da cerrahın sorumlu olmadığını belirten belgelerdir.²³

Rıza senedi örneklerinde hastanın ve doktorun ismi, hastalık, uygulanacak cerrahi işlemin riskleri, tarih, adres bilgileri, tedavi ücreti, hekimin ehil olma durumu, her iki tarafın mahkemede bulunup bulunmadığı, hastanın hekimden şikâyetçi olmadığına dair yazılı bildirgesi ile ilgili bilgiler bulunabilmekteydi.^{13,24} Hastanın çocuk olduğu durumlarda ise rıza senedi için çocukların velisi olarak anne, baba veya karı-koca birlikte mahkemeye başvurabilmekteydi.²⁰

Rıza senedi örneklerinde Konya'da 1659-1749 yılları arasındaki 24 şer'iyye sicili üzerinde yapılan bir çalışmada, 58 adet rıza senedi örneği bulunmuştur. Rıza senetlerinin en sık mesane taşı ve kasık fırtığı hastalıklarında düzenlendiği görülmüştür.²⁰ 5 Ocak 1674 tarihli bir Kayseri sicilinde, ayağına taş düşmesi sonucu ayağı kırılan bir kişinin tedavi amacıyla hekime başvurduğu görülmüştür. Tedavi öncesinde mahkeme huzurunda yapılan anlaşmada, hastanın hekimle 25 esedi kuruşa anlaştığı ve tedavi esnasında hastanın ölmesi durumunda hasta ailesinin hekimden dem ve diyet talebiyle şikâyetçi olmayacakları tescil edilmiştir.¹² Bursa şer'iyye sicillerinde "Helak olursam kanım helal olsun, yakınlarımdan kimse dava etmesin, kendimi teslim eyledim, izin verdim." şeklinde rızalara rastlanmıştır.⁹ Başka bir rıza senedinde ise gözüne su inmesi sonucu görmez olan bir kişi hekimden ilaç hazırlamasını istemiş ve ilaca bağlı göz hastalığı daha fazla ilerler, tamamen kör olur veya ölürse cerrahtan şikâyetçi olmayacağını ifade etmiştir.²⁰

Osmanlı zamanında hastaya tedavi girişimlerinden önce rıza senetlerinin imzalanması hem hasta hem de hekim hakları açısından önemli bilgiler vermektedir. Bu belgeler sayesinde, uygulanan tedavi sonrası beklenmeyen bir netice ile karşılaşıldığında rıza senetleri hekimi koruyucu ve

sorumluluğunu azaltan bir uygulama olmaktadır. Aynı zamanda hekimin hastadan tedavi öncesi anlaştıkları ücretini alabilmesi için rıza senetleri önemli bir resmi belge niteliği taşımaktadır.^{13,25} Hasta hakları açısından ise bu belgelerle müdahaleyi gerçekleştiren hekimlerin bilinen ve ehil kişiler olmasına dikkat edilmesi ve cerrahların müdahale sınırını aşmaması sağlanmaktadır.^{20,25}

Günümüzde özellikle cerrahi işlemlerde uygulanacak tıbbi müdahalenin özelliklerini ve olası risklerinin detaylı yazılı olduğu onam formları kullanılmaktadır. Ancak pratikte onamın uygulanmasında istenilen seviyeye gelinemediği, dosyaların önemli bir kısmında onam formu bulunmadığı, hastaların çoğunun onamı kendisinin imzalamadığı ve bilgilendirmenin yeterli olmadığı bildirilmektedir.²⁶⁻²⁸ Günümüzde pratik anlamda yeterli seviyede bulunmayan onamın, Osmanlı zamanında tıbbi girişimlerden önce şahitler huzurunda yaygın biçimde uygulanması hekim ve hasta hakları yönünden Osmanlı Devleti'nin tıp etiği hususunda geldiği noktayı göstermektedir.

HEKİM HATASI

Günümüzde hekim hataları son yıllarda medyada ve adli tıp alanında giderek artan sayıda yer almaktadır. Şer'iyye sicillerinde kişilerin o dönemde de zaman zaman yapılan tedaviden hoşnut olmayarak şikâyetçi oldukları görülmektedir.^{9,29,30} Bursa şer'iyye sicillerinde 1478 yılına ait bir kayıta hekimin hastanın kulağını tedavi ederken mili hastanın kulağına soktuğu ve sonucunda hastanın öldüğü belirtilerek hekimden davacı olunmuştur. 1554 yılına ait başka bir kayıta ise bir kişinin oğlunu sünnet eden doktordan davacı olduğu, sonrasında ise doktordan 50 kuruş alarak şikâyetinden vazgeçtiği görülmüştür. Bu vakada görüldüğü gibi günümüzdeki tazminat davalarına benzer biçimde, sünnet olan çocukta hekimin tıbbi girişiminde malpraktis olduğu iddiası nedeni ile hekimden para alındığı izlenmiştir.⁹

Arda ve Acıduman'ın çalışmasında ise sırtında şişlik çıkan bir çocuğa hekim tarafından cerrahi işlem uygulandığı ve çocuğun işlemden dört gün sonra öldüğü gerekçesiyle ailenin hekimden şikâyetçi olduğu belirtilmiştir. Yapılan mahkemede ise doktorun kusurunun olmadığı görülmüştür.²⁹

SONUÇ

Şer'iyye sicilleri Osmanlı dönemindeki adli tıp uygulamalarının nasıl yapıldığına dair önemli bilgileri içermekte ve o dönemin adli olaylarını tanıma fırsatı sunmaktadır. Osmanlı döneminde ölümlü ve aynı zamanda yaralanmanın meydana geldiği olaylarda keşif yapıldığı ve bu keşiflerde hekimlere danışıldığı görülmüştür. Aynı zamanda keşif raporları, bulunan zaman dilimine ait gündelik yaşamda meydana gelen adli olayların boyutlarını ve özelliklerini görebilme imkânı vermektedir.^{15,17}

Osmanlı döneminde mahkemelerde taraflar arasında uygulanan rıza senedi örneklerinde aydınlatılmış onamda olduğu gibi yapılacak işlemde oluşabilecek sonuçlara dair ayrıntılı bir bilgi olmasa da kişilerin kendilerinin ölebileceği riskini bilmesi ve bunu göze alarak rıza senedi yapmaları bu hâliyle aydınlatılmış onama benzemektedir.¹³ Onam benzeri kayıtların Batı toplumlarında daha sonraki yüzyıllarda görülmeye başladığı göz önünde bulundurulduğunda tıp etiği, hekim ve hasta hakları açısından rıza senetleri Osmanlı Devleti'nin bulunduğu seviyeyi göstermektedir.²¹ Ayrıca, rıza senetleri sayesinde o dönemdeki hastalık ve gerçekleştirilen tıbbi girişimlere ait bilgiler de elde edilmektedir.²⁰

Şer'iyye sicillerinde kişiler arasında çıkan anlaşmazlıklarda mahkemelerin hekimlerin bilgisine

başvurduğu ve bilirkişi raporu istendiği izlenmektedir. Travma vakalarında yaralanmanın saptanmasında, kişilerde lepra, sifiliz gibi hastalıkların tanısı ve süresi hususlarında kişilerin hekimlerce muayene edildiği sicil kayıtlarında yer almaktadır.^{9,12,18,31} Muayene sonucunda hazırlanan raporlara göre satış işlemlerinin fesh edildiği, boşanmaların neticelendiği görülmüş olup, bilirkişi raporlarının Osmanlı hukuku içinde karar verme sürecinde önemli bir etkisi olduğu söylenebilir. Aynı zamanda şer'iyye sicillerinde günümüzde olduğu gibi tıbbi girişim veya tedavilerden sonra zaman zaman hekimlerden şikâyetçi olduğu da görülmüştür.

Sonuç olarak, bu çalışmada adli tıp uygulamaları ile ilgili yeterli bilginin bulunmadığı Osmanlı dönemine ait önemli veriler bir araya getirilmiştir. Şer'iyye sicilleri, bulunduğu dönemle ilgili vazgeçilmez bilgiler veren çok önemli hukuki metindir. Bundan dolayı bu metinler üzerinde yeni araştırmalar yapılmasıyla adli tıp tarihi ve uygulamalarını ilgilendiren önemli belgelerin ortaya çıkması sağlanacaktır.

Teşekkür

Yazının yayınlanması aşamasında kaynak bulmada yardımcı olan ve yazıyı inceleyip genişletilmesinde katkıları bulunan Yrd.Doç.Dr. Rifat Vedat Yıldırım'a (Başkent Üniversitesi Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı) teşekkür ederim.

KAYNAKLAR

- Koç S, Biçer Ü. [Adli tıbbin tarihsel gelişimi, Türkiye'deki yapılanması ve sorunları]. Klinik Gelişim 2009;22(Adli Tıp Özel Sayısı):1-5.
- Akıncı S. [Dissection and autopsy in medicine of Ottoman Empire]. İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası 1962;25:97-115.
- Gamsız NB, Ögenler O, Akça T. [History of forensic autopsy in Türkiye]. Lokman Hekim Journal 2011;1(1):8-12.
- Bingöl S. [The notes relating to the forensic medicine in the Ottoman Empire according to the principles of Tanzimat]. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi 2007;26(42):37-65.
- Uysal C, Karapirli M, İnanıcı MA. [The founder of forensic medicine in Ottoman Empire: Charles Ambrose Bernard]. Journal of Harran University Medical Faculty 2011;8(1):25-7.
- Oguz P, Cem U. History of forensic medicine in Turkey. Leg Med (Tokyo) 2009;11(3):107-10.
- Gulmen MK, İnce CH. Forensic medicine and sciences in Turkey. In: Ubelaker DH, ed. The Global Practice of Forensic Science. 1st ed. Chichester, West Sussex; Hoboken, NJ: Wiley Blackwell; 2015. p.279-88.
- Yıldırım RV, Ulman YI. A look at the Ottoman social and medical modernization through the life of Dr. Servichen. Bulgarian Historical Review 2013;3(4):140-50.
- Çetin O. [The first medical school Bursa Darussifa and medical activities in the light of Bursa şer'iyye registers in the Ottoman period]. OTAM Dergisi 1993;4:122-50.
- Gedikli F. [Court records as a source for the history of Ottoman law]. TALİD 2005;3(5):187-213.
- Yılmazçelik İ. [1750-1752 (H.1164-1165) dated Gaziantep şer'iyye register's presentation and index]. Fırat University Journal of Social Science 2002;12(1):325-52.
- Tok Ö. [Relations of patient-physician in the Ottoman period]. Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic 2003;3(4):788-805.

13. Kara MA, Aksoy S. On the Ottoman consent documents for medical interventions and the modern concept of informed consent. *Saudi Med J* 2006;27(9):1306-10.
14. Yağmur F, Din H. [Evaluation of forensic post-mortem examination and autopsies cases performed in Kayseri, 2007]. *J For Med* 2009;23(2):18-24.
15. Tok Ö. [Criminal investigations in the judicial records of Kayseri (1650-1660)]. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2007;22(1):327-47.
16. Erer S, Düzbakar Ö, Erdemir AD. A forensic autopsy case belonging to the nineteenth century in Turkey. *JISHIM* 2006;5(10):40-5.
17. Kavaklı S. [An assessment of criminal investigations on death and injury incidents: examples from the seventeenth century Amasya court records]. *History Studies* 2013;5(3):117-42.
18. Düzbakar Ö. [The role of medicine and doctors in judge records during Ottoman period]. *Türkiye Klinikleri J Med Ethics* 2005;13(2):105-9.
19. Gündüz T, Kırımlıoğlu N, Eşiyok B, Erdemir AD. [Informed consent and the legal procedures related to child patient]. *Türkiye Klinikleri J Med Ethics* 2001;9(1):27-34.
20. Demir A. [The sample of acceptance form in Konya ser'iyye registers (1659-1749)]. *History Studies* 2012;4(Özel Sayı):31-46.
21. Sari N. [Ethical aspects of Ottoman surgical practice]. *Türkiye Klinikleri J Med Ethics* 2000;8(1):9-14.
22. Akkaya M. [A surgeon family in Ottoman Üsküdar: master surgeon Deniz, his wife -surgeon Kupeli Saliha and his son -surgeon Mehmed Çelebi]. *History Studies* 2014;6(5):1-11.
23. Bayat AH. [Şer'iyye Sicilleri ve Tıp Tarihimiz I: Rıza Senetleri]. II. Türk Tıp Tarihi Kongresi (İstanbul, 20-21 Eylül 1990). Kongreye Sunulan Bildiriler. Ankara: Türk Tarih Kurumu; 1990. p.39-51.
24. Trompoukis C, Lascaratou J. [Surgical operations during the Ottoman period. Informed consent according to documents of the Ottoman archives of Crete]. *Türkiye Klinikleri J Med Ethics* 2002;10(3):163-7.
25. Gedikli F. [The medical liability in the Ottoman law and the famous physician of hernia of the 17th century]. *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları* 2007;1(4):15-27.
26. Er RA, Şenses MÖ, Akpınar A, Ersoy N. [Ethical problems about informed consent in orthopedics: a sample from Kocaeli]. *Türkiye Klinikleri J Med Sci* 2011;31(2):455-63.
27. Kişioğlu AN, Tüfekçi F, Uskun E, Bakır B. [An evaluation of informing and informed consent procedure in hospitalized patient in a state hospital]. *Türkiye Klinikleri J Med Ethics* 2001;9(2):98-101.
28. Turla A, Karaarslan B, Kocakaya M, Pekşen Y. [The determination of the status of sufficient information given]. *Türkiye Klinikleri J Foren Med* 2005;2(2):33-8.
29. Arda B, Acıduman A. [Some observations on medicine with the samples from ayıntab sharia court registers]. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi* 2014;57(4):283-7.
30. Sahillioğlu H. [Ottoman juridical court cases related with medicine at the end of the 15th century]. *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları* 2002;8:11-6.
31. Çetin O. [Notes on the canonical courts of the town of Bursa]. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1987;2(2):59-71.